

УДК 343.81

*Д. М. Цехан***МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Постановка проблеми. Вироблення ефективної та дієвої стратегії протидії всім формам злочинності вимагає комплексного наукового забезпечення, створення теоретичних основ для розроблення законодавчих і відомчих нормативно-правових актів, структурно-функціональної побудови суб'єктів та інституцій, які здійснюють таку протидію. У реформуванні системи суб'єктів протидії злочинності поза увагою залишається пенітенціарна система, яка, з одного боку, є інститутом забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених, а з іншого – фактично є першоосновою для повернення значної кількості засуджених до продовження злочинної діяльності після відбування кримінальних покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Більше того, навіть використовуючи такий критерій, неможливо сьогодні оцінити якість діяльності установ виконання покарань. Слушно погодитись із дослідниками, які відзначають, що наявна методика підрахунку не дає змоги у відносному вираженні об'єктивно відобразити динаміку постпенітенціарної рецидивної злочинності й ефективність діяльності установ виконання покарань, оскільки вона базується на порівнянні кількості вчинених постпенітенціарних злочинів із загальною кількістю злочинців, а не з кількістю осіб, звільнених із місць позбавлення волі за цей період. У зв'язку з цим показник рецидивної постпенітенціарної злочинності є не точним [14, с. 146]. Ще більшою проблемою є визначення реальної структури й динаміки злочинності в місцях позбавлення волі, оскільки, як свідчить проведене дослідження, латентність цієї категорії злочинів становить 67%, при цьому приблизно 32% – це штучна латентність: nereєстрація інформації про вчинені злочини адміністрацією установ відбування кримінальних покарань.

У зв'язку з цим актуалізується роль науки як інструмента вивчення, пояснення та розробки ефективних стратегій і моделей протидії злочинності й мінімізації її негативного впливу на суспільство. Поряд із кримінологією як наукою, що досліджує злочинність і заходи протидії останній, у сучасних умовах особливе значення мають комплексні напрацювання

теорії оперативно-розшукової діяльності, у межах якої можлива розробка єдиної концепції протидії окремим видам злочинів негласними силами та засобами.

Мета статті – висвітлити основні наукові напрацювання щодо протидії злочинності в місцях позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні можна стверджувати, що історично склався цілий комплекс передумов для формування концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі. Проте, аналізуючи формування концепції з метою забезпечення повноти дослідження, безсумнівно, вивчення потребує генези наукового знання (теоретичний рівень) і генези прикладного застосування цього знання (прикладний рівень), оскільки лише практика є критерієм істинності наукових знань. Розуміючи об'ємність предмета аналізу, в дослідженні зупинимось лише на теоретичному рівні формування концепції.

Аналізуючи окремі аспекти проблеми формування організаційно-правової інфраструктури протидії злочинності, В.М. Попович відзначає, що за широтою свого предмета, методологічним рівнем узагальнення і спрямованості на запобігання та протидію злочинності кримінологія охоплює аналогічно спрямованні, але значно вужчі за своїм предметом науки кримінально-правового циклу [54]. Продовжуючи свої роздуми, науковець зауважує, що за широтою свого предмета, методологічно-узагальненим комплексним підходом до розробки проблеми запобігання і протидії злочинності визначення напрямів розвитку запобіжних аспектів усіх відзначених наук як основи формування організаційно-правової інфраструктури запобігання злочинності може забезпечити, не змінюючи своєму предмету, лише кримінологія [54]. На такому підході до розуміння ролі кримінології наполягають й інші дослідники, зокрема професор В.М. Дрьомін відзначає, що важливим напрямом є кримінологічне обґрунтування реформи правоохоронних і судових органів і вивчення її впливу на якісні зміни злочинності. Неможна не звернути увагу на те, що сьогодні реформи в цій українській важливій сфері суспільного життя проходять у межах «самовдосконалення». Суди, прокуратура, МВС та інші суб'єкти правоохоронної системи на законодавчому рівні намагаються вирішити лише свої внутрішньовідомчі проблеми [19].

Саме тому, розпочинаючи формування власної концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі, необхідно звернутись до системного аналізу методологічних напрацювань учених-кримінологів, з метою формування комплексного погляду на наявну проблему в контексті соціального, культурного та економічного виміру. Більше того, на нашу думку, лише використовуючи комплексний підхід можна пізнати інтеграційні процеси наукових знань, визначити конкретні форми раціональної та ефективної постановки завдань наукового дослідження, досягати підвищення практичної цінності науки.

Аналітичний огляд наукових досліджень у царині кримінологічної науки свідчить про необхідність їх групування за певними ознаками. Так, першу

групу становлять наукові дослідження, присвячені загалом пенітенціарній злочинності й основам її профілактики. До цієї групи слушно зарахувати дисертаційні роботи А.В. Абаджян [1], О.В. Філіпової [65], О.Б. Ваганова [6], В.О. Заборовського [24], Г.О. Кулакова [38], В.О. Миронова [48], С.П. Зарубіна [25], В.Г. Громова [15], С.Я. Саламової [57], М.М. Жарких [22], Р.Е. Джансараєвої [18], В.С. Ішигєєва [27], М.Ф. Костюка [34], М.В. Єлеськіна [20] та інших дослідників. До другої групи кримінологічних досліджень, на нашу думку, слушно зарахувати дисертаційні роботи, присвячені протидії окремим формам злочинної діяльності в місцях позбавлення волі, а саме:

- протидії корисливо-насильницькій злочинності [21; 31; 36; 43; 50; 59];
 - протидії умисним убивствам та іншим злочинам проти життя [4; 41; 44];
 - протидії втечам із місць позбавлення волі [9; 23; 46; 60];
 - боротьбі з розповсюдженням наркотичних засобів та інших заборонених предметів та об'єктів у місцях позбавлення волі [10; 51; 53; 56].
 - протидії дезорганізації функціонування місць позбавлення волі [2; 17; 63];
- В окрему категорію слушно виокремити дисертаційні дослідження, які присвячені вивченню детермінант злочинності в місцях позбавлення волі, кримінальної поведінки персоналу виправних установ тощо [3; 16; 29; 30; 37; 58; 52; 68; 71].

Вивчення історичного досвіду розвитку наукового знання свідчить про наявність тісних методологічних зв'язків між науками кримінально-правового циклу, зокрема між наукою оперативно-розшукової діяльності та криміналістикою, адже, як відзначають науковці, в історичній перспективі диференціація й інтеграція теоретичного знання наук кримінально-правового циклу протікає паралельно: відпучкування однієї науки від іншої супроводжується їх об'єднанням на вищому синтезованому рівні. Тим самим висвітлюються зміст, функції й мета кожної галузі наукового знання, перспективи її перетворення. Ця закономірність розповсюджується також на теорію і практику оперативно-розшукової діяльності як елемента системи кримінально-правових наук [69]. Аналізуючи взаємозв'язки між теорією оперативно-розшукової діяльності та криміналістики, слушно наголосити на часткову тотожність об'єктів їх пізнання. Як відзначає І.О. Клімов, базуючись на методологічних принципах теорії відображення й загальнонаукових методах пізнання, теорія оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) вивчає як увесь механізм вчинення злочину, так і дії осіб, які задумали, готують, учиняють злочини, переховуються від слідства й суду, виконання кримінального покарання, протидіють правоохоронним органам у викритті злочинців. Наукові дослідження в межах теорії ОРД повинні виявляти та аналізувати типові й характерні як для механізму вчинення злочину, так і для діяльності, пов'язаної із застосуванням негласних сил, засобів і методів боротьби з тяжкими, неочевидними злочинами, розкриття яких іншим способом ускладнене чи неможливе [33]. Аналогічну позицію займають і криміналісти, відзначаючи, що система теорії ОРД будується за принципом системи криміналістики, а саме: загальна теорія ОРД,

оперативно-розшукова тактика, оперативно-розшукова методика, оперативно-розшукова техніка. І в змісті ОРД можна виявити значний вплив криміналістики, зокрема основними завданнями теорії ОРД вважається виявлення й вивчення закономірностей, які притаманні об'єкту дослідження, виявлення та аналіз типового, повторюваного, характерного і стійкого в механізмі вчинення злочинів [70]. У зв'язку з цим концептуальне значення для формування концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі мають криміналістичні дослідження. Аналітичне опрацювання наукового доробку вчених-криміналістів дає змогу виокремити декілька видових груп наукових робіт залежно від предмета наукового пізнання. Так, до першої групи можна зарахувати наукові праці, присвячені загальним засадам розслідування злочинів, учинених у місцях позбавлення волі [28; 55; 62]. Вивчення цієї групи наукових робіт свідчить, що увага дослідників переважно приділена таким криміналістичним питанням: порядок реєстрації початкової інформації про пенітенціарні злочини, початок кримінального провадження та проведення першочергових слідчих дій; взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів; тактика проведення слідчих дій в умовах виправних установ; загальна характеристика розслідування злочинів, учинених в установах виконання покарань.

Значна кількість наукових досліджень криміналістичного спрямування присвячена особливостям розслідування втеч із місць позбавлення волі, що дає змогу виокремити їх у самостійну категорію [35; 40; 45; 49; 72] та відзначити, що криміналістами ґрунтовно досліджено й розроблено криміналістичну характеристику втеч із місць позбавлення волі; модель розслідування втеч із місць позбавлення волі й систему факторів, які сприяють учиненню злочинів цієї категорії. Необхідно наголосити, що, зважаючи на специфічні умови функціонування місць позбавлення волі, організації роботи персоналу в умовах ізоляції та значного психологічного навантаження, дослідники приділяють увагу й питанням розслідування злочинів, які вчиняються персоналом місць позбавлення волі [5], обґрунтовуючи при цьому необхідність існування окремої криміналістичної методики. Принагідно відзначимо, що традиційний кримінологічний підхід до розуміння пенітенціарної злочинності, як правило, залишає злочини вчинені персоналом установ виконання покарань поза цією класифікаційною групою, але, зважаючи на необхідність комплексного дослідження проблеми, наявні тематичні дослідження будуть використанні нами, зокрема, для формування власної моделі інфраструктури злочинності в місцях позбавлення волі.

Як відзначає С.І. Халимон, незважаючи на планомерний і загалом результативний розвиток теорії ОРД, її вплив на практичну діяльність оперативних підрозділів органів та установ виконання покарань важко визнати ефективним. Аналіз наукових досліджень і практики діяльності оперативних підрозділів дає можливість визначити основні причини такого становища:

– по-перше, наукові розробки у сфері ОРД в органах установ виконання покарань не мають комплексного характеру. Сьогодні існує низка проблем організації й діяльності оперативних підрозділів органів та установ

виконання покарань, які практично не піддавались науковому аналізу. Це передусім такі проблеми: особливості конфіденційного співробітництва в органах та установах виконання покарань; застосування методів ОРД в умовах органів та установ виконання покарань; організація боротьби з груповою злочинністю в місцях позбавлення волі тощо;

– по-друге, через неузгодженість потреб теорії і практики більшість наукових висновків і пропозицій не можуть реалізуватись у практичній діяльності оперативних підрозділів. У зв'язку з цим ефективність застосування підрозділів органів та установ виконання покарань є досить низькою. Такий стан наукового забезпечення й упровадження розробок у практичну діяльність оперативних підрозділів є недостатнім і потребує нового осмислення та переоцінки досвіду минулого з урахуванням сучасних реалій діяльності оперативних підрозділів [66].

Формуючи окрему теорію оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі, необхідно звернутись до витоків наукового обґрунтування проблеми, адже коли дослідник розпочинає дослідження будь-якого предмета, у нього є декілька шляхів. Перший – ознайомитись із сумою знань і напрацьованих попередниками висновків, а потім керуватись ними у своїй діяльності. Другий – самому навчитись аналізувати явища й порівнювати нові дані з отриманими раніше з метою пізнання закономірностей явища, що досліджується. Водночас об'єктивність аналізу наукової проблеми вимагає ознайомлення й систематизації наукових знань, отриманих раніше, і лише так можна отримати належний науковий результат. Неможливо навчитись аналізувати явище, отримувати й порівнювати нові дані, не оволодівши методологічною базою, створеною тими, хто стояв біля витоків проблеми.

Дослідження та чітке розуміння процесу формування концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі з використанням системно-історичного підходу дає змогу здійснити цілеспрямований науково-теоретичний пошук і виокремити систему елементів, які необхідні для завершення концепції. Ключовим положенням системно-історичного підходу є розуміння процесу формування наукових знань як послідовної зміни стадій, кожна з яких розглядається як відносно завершена. У зв'язку з цим необхідно наголосити, що становлення концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі як відповідної системи науково-прикладного знання відбувалось стадійно, протягом тривалого часу та включало, на нашу думку, два відносно самостійні періоди: радянський і пострадянський.

Аналізуючи наявні теоретико-прикладні розробки стосовно оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі, слушно звернути увагу передусім на напрацювання радянських дослідників. При цьому необхідно зробити акцент на тому, що у зв'язку зі специфікою наукових досліджень у сфері ОРД, розумінням ОРД як допоміжної та службової функції МВС, основні результати наукових досліджень за цією проблемою сконцентровані в науково-практичних посібниках і лекціях для

курсантів вишів системи МВС. Так, у радянські часи вагомий внесок у наукове забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі зробили:

– В.Т. Вербовський (цикл наукових робіт стосовно завдань та організації роботи оперативних апаратів місць позбавлення волі; запобігання масовим заворушенням і непокорі засуджених і розкриття їх; запобігання діям, які дезорганізують роботу установ виконання покарань, і розкриття їх; особливостей запобігання злочинам в установах виконання покарань суворого режиму та розкриття їх; виявлення серед засуджених осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес; системи оперативних апаратів установ виконання покарань, їх завдань і функцій; запобігання незаконному придбанню та збуту наркотиків в установах виконання покарань);

– М.І. Васильєв (запобігання злочинам оперативними апаратами ВТУ й розкриття їх);

– Д.В. Гребельський (особливості запобігання злочинам у ВТУ й розкриття їх);

– В.В. Дедюхін (розробка організації й тактики розкриття злочинів агентурними апаратами ВТУ; запобігання умисним убивствам і ТТУ в ВТУ й розкриття їх; особливості розкриття злочинів у СІЗО й тюрмах; становлення й організація боротьби зі злочинністю у ВТУ);

– Д.В. Якубовський (правові, організаційні й тактичні питання діяльності оперативних апаратів виправно-трудоустанов);

– В.В. Голубець (цикл наукових робіт стосовно легендарної поведінки агента в умовах слідчого ізолятора [12]; оперативної розробки в умовах слідчого ізолятора [13]; агентурної розробки в СІЗО [11]).

Крім того, на рівні колективних наукових досліджень у вищих навчальних закладах МВС СРСР розроблено:

– основи взаємодії слідчих та оперативних працівників ВТУ під час розкриття й розслідування злочинів минулих років;

– організаційні основи охорони затриманих і заарештованих;

– запобігання втечам із місць позбавлення волі та розслідування їх;

– запобігання підпалам на об'єктах ВТУ й розслідування їх;

– запобігання розкраданням у ВТУ й розкриття їх;

– запобігання вбивствам у ВТУ й розслідування їх;

– організація роботи органів ВТУ в умовах надзвичайних ситуацій і подій;

– тактика оперативної розробки в умовах місць позбавлення волі;

– взаємодія оперативних працівників і ВТУ у виявленні та розробці рецидивістів, які звільняються з місць позбавлення волі;

– тактика агентурної роботи в умовах місць позбавлення волі.

Продовжуючи, необхідно звернути увагу на те, що проблема оперативно-розшукової протидії різним формам злочинності в місцях позбавлення волі значно активізувалась останніми десятиріччями, завдяки підвищенню рівня публічності установ виконання кримінальних покарань і створенню спеціалізованих суб'єктів оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях поз-

бавлення волі та виокремлення їх із системи МВС. Крім того, значну роль у формуванні наукових знань щодо досліджуваної проблеми відіграє створення спеціалізованих вищих навчальних закладів, спрямованих на підготовку персоналу й оперативних працівників для органів та установ виконання покарань.

У контексті цього необхідно звернути увагу на дисертаційне дослідження В.В. Кутковського «Функції оперативно-розшукової діяльності у кримінально-виконавчій системі Росії» [39]. Визначивши метою дисертаційної роботи з'ясування поняття, сутності й видів функцій у кримінально-виконавчій системі Росії, дисертант поряд із формулюванням власного бачення змісту таких функцій і їх класифікації запропонував відповідну систему завдань оперативно-розшукової діяльності в межах кримінально-виконавчої системи (далі – КВС), яка, на нашу думку, має теоретико-прикладне значення та може бути теоретичною основою для подальшого пізнання цієї проблеми. Так, до функцій ОРД у КВС дисертант зараховує виявлення, запобігання, припинення й розкриття злочинів, які готуються чи вчиняються в місцях позбавлення волі чи інших об'єктах КВС, а також устанавлення і припинення порушень установленого порядку відбування кримінального покарання чи утримання; розшук у встановленому порядку осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, а також засуджених, які ухиляються від відбування кримінального покарання; виявлення в період відбування покарання осіб, які планують продовжувати злочинну діяльність на волі; забезпечення в межах своєї компетенції особистої безпеки працівників і персоналу КВС, а також інших осіб, які знаходяться на території виправних установ; надання допомоги органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність щодо виявлення, припинення та розкриття злочинів, які готуються засудженими особами, а також особами, які знаходяться під вартою, а також розкриття злочинів минулих років. Загалом із такою системою функцій ОРД у КВС можна погодитись з окремими уточненнями та доповненнями, які будуть запропоновані під час виконання прикладної частини дослідження. Необхідно звернути увагу на дискусійність позиції автора щодо неможливості класифікації функцій ОРД на основні й додаткові, адже це реально суперечить практиці роботи оперативних підрозділів та економії у використанні негласних сил і засобів.

У контексті функціонального спрямування ОРД в місцях позбавлення волі та враховуючи положення ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України, особливу увагу необхідно звернути на дисертацію В.С. Злобіна на тему «Оперативно-розшукові засоби забезпечення режиму у виправних установах ФСВП Росії» [26]. Присвятивши значну частину дисертаційного дослідження питанням режиму в місцях позбавлення волі та класифікації основних його порушень, у контексті нашого дослідження важливими видаються напрацювання вченого щодо класифікації оперативно-розшукових засобів, спрямованих на забезпечення встановленого порядку відбування покарання з виокремленням критеріїв організаційно-управлінського, організаційно-тактичного й оперативно-тактичного характеру.

Зважаючи на нормативно закріплену класифікацію установ виконання кримінальних покарань, різну систему режимних обмежень і характеристику спецконтингенту в кожній із них, учені також приділяють увагу дослідженню особливостей ОРД в різних видах установ виконання покарань. Так, необхідно проаналізувати дисертаційне дослідження Є.О. Лубкова на тему «Оперативно-розшукове попередження злочинів у колоніях-поселеннях в умовах сучасного реформування кримінально-виконавчої системи» [42]. Принагідно відзначимо, що, незважаючи на те що у вітчизняній системі органів та установ виконання кримінальних покарань колонії-поселення не виділяються, теоретико-прикладні висновки цього дисертаційного дослідження можуть бути використанні нами для формування моделі оперативно-розшукової протидії злочинності у виправних центрах. Саме тому велике значення мають напрацювання вченого щодо системи особливостей виконання кримінальних покарань у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, які корелюють з організацією й тактикою роботи оперативних підрозділів, а також оперативно-розшукова характеристика злочинів, які вчиняються в колоніях-поселеннях.

Особливостям роботи в цьому ж виді установ виконання кримінальних покарань присвячена праця О.М. Соколова на тему «Взаємодія оперативних підрозділів ФСВП Росії та органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинами, які вчиняються в колоніях-поселеннях» [61]. У результаті проведеного дослідження автором сформульовані система чинників, які впливають на ефективність розкриття злочинів у колоніях-поселеннях, та основні форми взаємодії в процесі розкриття останніх.

У контексті аналізу оперативно-розшукової роботи в окремих установах виконання кримінальних покарань необхідно звернути увагу на дисертацію М.І. Веселова на тему «Оперативно-розшукове забезпечення попередження та розкриття злочинів у жіночих колоніях» [8]. Зокрема, особливо вагоме значення мають виокремлені автором на основі аналізу значної кількості емпіричних даних чинники, які впливають на особливості організації й тактики запобігання злочинності в жіночих колоніях, а також запропоновані автором рекомендації щодо організації кадрового забезпечення оперативних частин жіночих колоній.

Продовжуючи, необхідно звернути увагу на те, що станом на 25.03.2013 в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах трималося 24 654 (або кожний шостий!) (у 2012 році – 25 202, у 2011 році – 24 857) засуджених і взятих під варту за злочини, що пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, із них у виправних колоніях – 20 537, слідчих ізоляторах – 3 358, виховних колоніях – 24, виправних центрах – 735.

На оперативно-профілактичному обліку як схильні до вживання й розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах перебуває 3 331 особа, або кожний восьмий із числа засуджених за наркозлочини. З них у виправних колоніях тримається 2 375 осіб, у слідчих ізоляторах – 824 особи, у виховних

колоніях – 11 осіб, у виправних центрах – 121 особа. Майже вдвічі зросла кількість такої небезпечної категорії, як наркоділки з міжрегіональними зв'язками, які тримаються у виправних колоніях і слідчих ізоляторах. Так, у 2011 році їх кількість становила 70 осіб, у 2012 році – 101 осіб, а станом на 25.03.2013 на обліку в ДПтС України перебуває 139 наркоділків, із них – 91 особа в установах виконання покарань і 48 осіб у слідчих ізоляторах. У результаті проведення оперативно-розшукових і профілактичних заходів у громадян і засуджених (осіб, узятих під варту) в I кварталі 2013 року вилучено 3,9 кг наркотичних засобів (у 2012 році – 4,7 кг, 2011 році – 4,5 кг), і них у виправних колоніях вилучено 3,4 кг, слідчих ізоляторах – 0,3 кг, виправних центрах – 0,2 кг таких засобів. У виховних колоніях наркотичні засоби не вилучались. При спробі доставки до зон, що охороняються, вилучено 3,2 кг наркотичних засобів (у 2012 році – 4,2 кг, у 2011 році – 4,3 кг), із них у виправних колоніях вилучено 2,8 кг, у слідчих ізоляторах – 0,2 кг, у виправних центрах – 0,2 кг таких засобів. У зонах, що охороняються, вилучено 0,7 кг наркотичних засобів (у 2012 році – 0,4 кг, у 2011 році – 0,2 кг).

Зважаючи на складну оперативну обстановку у виправних колоніях, яка пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів і їх аналогів, ученими проведено значну кількість наукових досліджень, спрямованих на розроблення механізмів оперативно-розшукової протидії злочинам цієї категорії. На нашу думку, слушно звернути увагу на дисертаційні дослідження Р.М. Каширіна [32], Р.Р. Фаткуліна [64], С.Ю. Ведрова [7]. Аналітичне опрацювання наведених дисертаційних досліджень свідчить, що вченими на підставі вивчення значної кількості емпіричного матеріалу та його опрацювання з використанням належного методологічного інструментарію з'ясовано оперативно-розшукову характеристику незаконного обігу наркотиків у місцях позбавлення волі; основні напрями запобігання злочинам цієї категорії, а також окремі аспекти організації оперативної роботи (взаємодія та інформаційно-аналітичне забезпечення). Водночас аналіз представлених досліджень дає змогу звернути увагу й на окремі їх недоліки, а саме: спроби кожного дослідника сформулювати власне визначення оперативно-розшукового запобігання незаконному обігу наркотиків у місцях позбавлення волі, що, на нашу думку, не підвищує прикладного й теоретичного значення досліджень; фактично в дослідженнях залишено поза увагою тактику протидії таким злочинам, що дає можливість стверджувати про відсутність усебічного та об'єктивного дослідження проблеми.

Важливим складником формування концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі є дисертаційне дослідження С.І. Халимона на тему «Теоретико-прикладні засади конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань» [66]. Аналіз цієї роботи засвідчує, що автором ґрунтовно проаналізовано складники агентурної роботи в місцях позбавлення волі, зокрема правова основа конфіденційного співробітництва, поняття конфіденційного співробітництва в місцях позбавлення волі, охарактеризовано стадії залучення осіб до

негласної співпраці з урахуванням особливостей місць позбавлення волі, охарактеризовано принципи конфіденційного співробітництва, сформульовано соціально-психологічну характеристику негласних працівників у місцях позбавлення волі, а також виокремлено специфіку їх використання за окремими напрямками роботи. Водночас, підтверджуючи методологічне значення проаналізованого дисертаційного дослідження, необхідно зауважити, що окремі питання дослідження висвітлені без відображення специфіки місць позбавлення волі, а саме: без характеристики категорії «розвідувальні можливості» й визначення її структури для агентів, які працюють у місцях позбавлення волі, класифікації кандидатів для негласного співробітництва з урахуванням мети їх залучення та місця в структурі тюремного населення, системи завдань, які виконуються негласними працівниками в умовах ізоляції, а також специфіки агентурної роботи з виявлення, попередження та розкриття окремих видів злочинів у місцях позбавлення волі.

Висновки. Частково підсумовуючи викладене, можна відзначити, що сьогодні сформована достатня методологічна основа формування цілісної й суперечливої концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі. Водночас вироблення міждисциплінарної стратегії такої протидії потребує наукового обґрунтування низки проблемних питань, які не знайшли свого вирішення в межах наук кримінально-правового циклу.

Література

1. Абаджян А.В. Пенитенциарная преступность: детерминизм, антикриминогенное воздействие : дисс.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.В. Абаджян. – М., 2001. – 185 с.
2. Абагуров А.И. Профилактика злостных нарушений установленного порядка отбывания наказания, совершенных осужденными в исправительных колониях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.И. Абагуров. – М., 2009. – 264 с.
3. Антонов Т.Г. Непреступное уголовно-противоправное поведение осужденных и его юридические последствия : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т.Г. Антонов. – Томск, 2010. – 206 с.
4. Бирюкова Е.А. Криминологическая характеристика и предупреждение убийств, совершаемых осужденными в исправительных колониях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Е.А. Бирюкова. – Рязань, 2006. – 243 с.
5. Бодяков В.Н. Расследование должностных преступлений в уголовно-исполнительной системе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.Н. Бодяков. – Владимир, 2009. – 25 с.
6. Ваганов А.Б. Криминологическая характеристика пенитенциарной преступности и ее профилактика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.Б. Ваганов. – Челябинск, 2012. – 19 с.
7. Ведров С.Ю. Взаимодействие оперативных подразделений ФСИН России с иными субъектами ОРД в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ в местах лишения свободы (теоретические, правовые и организационные вопросы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.Ю. Ведров. – Владимир, 2006. – 24 с.
8. Веселов М.И. Оперативно-розыскное обеспечение предупреждения и раскрытия преступлений в женских колониях : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.И. Веселов. – Владимир, 2011. – 21 с.
9. Гаврилой В.М. Криминологические меры предупреждения побегов из исправительных колоний : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.М. Гаврилой. – Рязань, 2007. – 274 с.
10. Голошапов Е.В. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ в местах лишения свободы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Е.В. Голошапов. – Екатеринбург, 2012. – 24 с.
11. Голубец В.В. Агентурная разработка в СИЗО: организация, создание благоприятных условий / В.В. Голубец, Р.К. Кадыров // Бюллетень по обмену опытом оперативной работы МВД УССР. – 1989. – № 89. – С. 57–58.

12. Голубец В.В. Легендирование поведения агента в условиях следственного изолятора / В.В. Голубец // Бюллетень по обмену опытом оперативной работы МВД УССР. – 1983. – № 78. – С. 83–85.
13. Голубец В.В. Оперативная разработка в следственных изоляторах : [учебное пособие] / В.В. Голубец. – К. : Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 151 с.
14. Городнянская В.В. Постпенитенциарный рецидив : [монография] / В.В. Городнянская ; под науч. ред. заслуженного юриста РФ, доктора юридических наук, профессора В.А. Уткина. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 168 с. – С. 146.
15. Громов В.Г. Криминогенность мест лишения свободы и её нейтрализация : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.Г. Громов. – Саратов, 2009. – 447 с.
16. Демин В.М. Профилактика правонарушений сотрудников уголовно-исполнительной системы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.М. Демин. – М., 2007. – 26 с.
17. Демина О.А. Уголовно-правовое регулирование ответственности за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества [ст. 321 УК РФ]: состояние и перспективы совершенствования : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.А. Демина. – Краснодар, 2009. – 181 с.
18. Джансараева Р.Е. Проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях (на материалах Республики Казахстан) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Р.Е. Джансараева. – М., 2006. – 389 с.
19. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства : [монографія] / В.М. Дрьомін. – О. : Юридична література, 2009. – 616 с. – С. 47.
20. Елеськин М.В. Криминологические проблемы борьбы с организованной преступностью в исправительных учреждениях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.В. Елеськин. – М., 1998. – 219 с.
21. Еремкин М.П. Криминологическая характеристика и профилактика насильственных преступлений, совершаемых осужденными в отношении персонала исправительных колоний : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.П. Еремкин. – Рязань, 2002. – 239 с.
22. Жарких М.Н. Преступность среди осужденных в исправительных учреждениях и меры ее предупреждения : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.Н. Жарких. – 276 с.
23. Жуйков А.Л. Уголовная ответственность за побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.Л. Жуйков. – Нижний Новгород, 2008. – 214 с.
24. Заборовский В.А. Криминологическая характеристика и предупреждение пенитенциарной преступности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.А. Заборовский. – СПб., 2005. – 19 с.
25. Зарубин С.П. Криминологическая характеристика и профилактика преступности лиц, содержащихся в следственных изоляторах : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.П. Зарубин. – Тюмень, 2010. – 161 с.
26. Злобин В.С. Оперативно-розыскные меры по обеспечению режима в исправительных учреждениях ФСИН России : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.С. Злобин. – М., 2010. – 170 с.
27. Ишигеев В.С. Пенитенциарные преступления: характеристика, предупреждение, ответственность : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.С. Ишигеев. – Иркутск, 2004. – 331 с.
28. Ищенко В.А. Противодействие предварительному расследованию в местах лишения свободы и основные направления его нейтрализации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Ищенко. – М., 2007. – 176 с.
29. Казакова Д.Р. Несовершеннолетние преступницы, лишённые свободы, и предупреждение их преступного поведения : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.Р. Казакова. – М., 2008. – 149 с.
30. Карькина Н.Н. Обеспечение безопасности осужденных – представителей этнических групп от криминальных угроз в местах лишения свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.Н. Карькина. – Рязань, 2010. – 168 с.
31. Качурова Е.С. Виктимологическая характеристика и предупреждение насильственных преступлений, совершаемых в местах лишения свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Е.С. Качурова. – Иркутск, 2009. – 202 с.
32. Каширин Р.М. Оперативно-розыскное предупреждение незаконного оборота наркотических средств в исправительных учреждениях : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.М. Каширин. – Псков, 2012. – 28 с.

33. Климов А.И. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел как процесс познания : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.И. Климов. – М., 1995. – 39 с.
34. Костюк М.Ф. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.Ф. Костюк. – М., 2000. – 463 с.
35. Костюк М.Ф. Общая характеристика побегов и факторов, способствующих их совершению : [учебное пособие] / М.Ф. Костюк, В.А. Маншин. – Уфа : Уфимский юридический институт МВД РФ, 1996. – 81 с.
36. Кривошеев С.В. Криминологическая и уголовно-правовая характеристика насильственных преступлений, совершаемых в следственных изоляторах : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.В. Кривошеев. – Коломна, 2011. – 220 с.
37. Кудряшов Э.Е. Обеспечение безопасности подозреваемых и обвиняемых от криминальных угроз в следственных изоляторах : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Э.Е. Кудряшов. – Рязань, 2011. – 24 с.
38. Кулакова А.А. Виктимологический аспект пенитенциарной преступности и ее предупреждения (в отношении сотрудников уголовно-исполнительной системы) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.А. Кулакова. – Нижний Новгород, 2008. – 185 с.: ил.
39. Кутковский В.В. Функции оперативно-розыскной деятельности в уголовно-исполнительной системе России : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Кутковский. – М., 2006. – 211 с.
40. Кутякин С.А. Криминологическая характеристика побегов из учреждений уголовно-исполнительной системы : [учебное пособие] / С.А. Кутякин, Н.И. Ткаченко, Э.В. Лядов. – Рязань : Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2005. – 165 с.
41. Лиханова И.И. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика убийств в местах лишения свободы: по материалам Забайкальского края : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.И. Лиханова. – Иркутск, 2008. – 155 с.
42. Лубков Е.А. Оперативно-розыскное предупреждение преступлений в колониях-поселениях в условиях современного реформирования уголовно-исполнительной системы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.А. Лубков. – Псков, 2012. – 28 с.
43. Мажженков А.К. Противодействие преступлениям, причиняющим вред здоровью, совершаемым осужденными в исправительных учреждениях: уголовно-правовые и криминологические аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.К. Мажженков. – Челябинск, 2011. – 219 с.
44. Мамонтов Ю.А. Преступления против жизни, совершаемые осужденными в исправительных колониях строгого режима : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.А. Мамонтов. – Уфа, 2005. – 263 с.
45. Марков А.Я. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению побегов из ИТУ / А.Я. Марков, А.Н. Волобуев. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – 40 с.
46. Махаков Буян-Дылгер Доржиевич. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с побегами из мест лишения свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Буян-Дылгер Доржиевич Махаков. – М., 2000. – 271 с.
47. Миляева Е.В. Предупреждение наркотизма в учреждениях уголовно-исполнительной системы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Е.В. Миляева. – М., 2002. – 201 с.
48. Миронов В.О. Преступления, совершаемые в исправительных учреждениях, и их предупреждение : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.О. Миронов. – Ростов-на-Дону, 2012. – 29 с.
49. Морозов Р.М. Особенности первоначального этапа расследования побегов из исправительных учреждений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.М. Морозов. – Владимир, 2012. – 20 с.
50. Мошков Т.А. Насилие в местах лишения свободы и его уголовно-правовая оценка : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т.А. Мошков. – М., 2010. – 204 с.
51. Обушевский И.Ф. Правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконной передачей запрещенных предметов лицам, содержащимся в исправительно-трудовых колониях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.Ф. Обушевский. – М. : РГБ, 2002.
52. Панасенко Е.К. Криминологическая безопасность осужденных в местах лишения свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Е.К. Панасенко. – Рязань, 2007. – 212 с.
53. Пенин О.В. Противодействие проникновению запрещенных предметов в учреждения, исполняющие наказания в виде лишения свободы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Пенин. – М., 2010. – 22 с.

54. Попович В.М. Методологічне значення кримінології для розвитку запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук / В.М. Попович // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 70–77.
55. Расследование преступлений, совершаемых в органах и учреждениях уголовно-исполнительной системы : [практическое руководство для следователей, дознавателей правоохранительных органов и оперативных сотрудников уголовно-исполнительной системы] / под. ред. докт. юрид. наук, проф., заслуж. деятеля науки РФ Е.П. Ищенко, канд. юрид. наук, доцента О.А. Белова. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 376 с.
56. Сазонова К.И. Незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, а также растений, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, либо их частей, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, в местах лишения свободы и его предупреждение (уголовно-правовой и криминологический аспекты) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К.С. Сазонова. – Челябинск, 2012. – 30 с.
57. Саламова С.Я. Преступность в следственных изоляторах: криминологическое исследование : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.Я. Саламова. – М., 2009. – 217 с.
58. Сердюченко И.Н. Пенитенциарная виктимизация осужденных и ее предупреждение : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.Н. Сердюченко. – Рязань, 2011. – 218 с.
59. Слепов А.П. Предупреждение насильственных преступлений, совершаемых осужденными в исправительных колониях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.П. Слепов. – Рязань, 2008. – 237 с.
60. Смирнов В.В. Предупреждение групповых побегов из исправительных колоний : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Смирнов. – М., 1998. – 174 с.
61. Соколов А.Н. Взаимодействие оперативных подразделений ФСИН России и органов внутренних дел в борьбе с преступлениями, совершаемыми в колониях-поселениях : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Н. Соколов. – Владимир, 2011. – 21 с.
62. Страхов А.В. Предварительное следствие по уголовным делам о преступлениях, совершаемых в исправительных учреждениях ФСИН России : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.В. Страхов. – Владимир, 2007. – 160 с.
63. Талакин К.В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений против общественной безопасности и общественного порядка, совершаемых осужденными в исправительных учреждениях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К.В. Талакин. – Рязань, 2004. – 185 с.
64. Фатхуллин Р.Р. Оперативно-розыскная деятельность по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ в исправительных учреждениях : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Р. Фатхуллин. – Владимир, 2009. – 21 с.
65. Филиппова О.В. Преступность в местах лишения свободы и ее предупреждение: по материалам Республики Бурятия : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Филиппова. – Томск, 2009. – 190 с.
66. Халимон С.І. Теоретико-прикладні засади конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.І. Халимон. – К., 2014. – 34 с.
67. Халимон С.І. Конфіденційне співробітництво в органах і установах виконання покарань : [монографія] / С.І. Халимон. – К., 2012. – 434 с.
68. Шитяков И.Н. Обеспечение виктимологической безопасности сотрудников уголовно-исполнительной системы от криминальных посягательств осужденных : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.Н. Шитяков. – Рязань, 2011. – 24 с.
69. Шматов М.А. Теория оперативно-розыскной деятельности в системе уголовно-правовых наук (по материалам органов внутренних дел) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.А. Шматов. – Волгоград, 2000. – 20 с.
70. Яблоков Н.П. Криминалистические основы оперативно-розыскной деятельности / Н.П. Яблоков // Вестник МГУ. Серия «Право». – М. : Издательство Московского университета, 2015.
71. Ямалетдинова Н.В. Адаптация несовершеннолетних обвиняемых, содержащихся в следственных изоляторах, в механизме предупреждения преступности в учреждениях уголовно-исполнительной системы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.В. Ямалетдинова. – Рязань, 2006.
72. Ямашкин А.С. Методика расследования побегов из мест лишения свободы : [монография] / А.С. Ямашкин. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 208 с.

А н о т а ц і я

Цехан Д. М. Методологічні основи формування концепції оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі. – Стаття.

Стаття висвітлює основні наукові напрацювання щодо протидії злочинності в місцях позбавлення волі. Зокрема, проаналізовано теоретичне підґрунтя формування цілісної й несуперечливої концепції протидії злочинності в місцях позбавлення волі шляхом систематизації наукового доробку вчених. Опрацьовані наукові дослідження систематизовано в межах відповідних наук кримінально-правового циклу, для яких характерною є суміжність об'єкта дослідження, зокрема криминології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Обґрунтовано, що найбільш дієва концепція протидії злочинності в місцях позбавлення волі може бути сформована в межах оперативно-розшукової діяльності шляхом інтеграції напрацювань усіх наук кримінально-правового циклу.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, криміналістика, концепція протидії, злочинність у місцях позбавлення волі.

А н н о т а ц и я

Цехан Д. Н. Методологические основы формирования концепции оперативно-розыскного противодействия преступности в местах лишения свободы. – Стаття.

Статья освещает основные научные наработки по противодействию преступности в местах лишения свободы. В частности, проанализированы теоретические основы формирования целостной и непротиворечивой концепции противодействия преступности в местах лишения свободы путем систематизации научного наследия ученых. Разработанные научные исследования систематизированы в рамках соответствующих наук уголовно-правового цикла, для которых характерна смежность объекта исследования, в частности криминологии, криминалистики и оперативно-розыскной деятельности. Обосновано, что наиболее действенная концепция противодействия преступности в местах лишения свободы может быть сформирована в рамках оперативно-розыскной деятельности путем интеграции наработок всех наук уголовно-правового цикла.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, криминалистика, концепция противодействия, преступность в местах лишения свободы.

S u m m a r y

Tsekhan D. M. Methodological bases of the formation of the concept of operative-detective counteraction to crime in places of deprivation of liberty. – Article.

This paper covers the basic scientific developments to combat crime in prison. In particular, analysis of theoretical basis of formation of coherent and consistent concept of combating crime in prison by systematizing scientific achievements of scientists. Worked out research systematized within the relevant scientific criminal law cycle which is characterized contiguity object of study, including criminology, forensics and investigative operations. Proved that the most effective concept of combating crime in prisons can be formed within operational activities by integrating all the developments of science criminal law cycle.

Key words: Operational Activities, criminology, the concept of countermeasures crime in prison.